

Fragmenten uit de eerste jaren van de Bethelkerk¹

dr. Hans van Spanning

Bouw Bethelkerk

De kerkvoogdij van de Hervormde Gemeente Loosduinen presenteerde op 19 maart 1936, tijdens een druk bezochte gemeenteavond, de plannen voor de bouw van een tweede kerk in Loosduinen.

Vóór die tijd was al veel onderzoek verricht en contact opgenomen met diverse instanties. Hierna ging het snel. In juni van dat jaar werd in een convocatie aan de gemeenteleden gevraagd deel te nemen in een geldlening. Het voorlopig koopcontract voor de bouwgrond gelegen aan de Mozartlaan werd getekend op 12 juli 1937. Voor dit project bestond bij de aannemers grote belangstelling. Op 7 december 1937 werd de bouw gegund aan het Haagse bedrijf Van Noord en Zevenster. Deze onderneming was van de 51 gegadigden de laagste inschrijver.

Op 12 maart 1938 werd de eerste steen gelegd door de predikant van de Abdijkerk ds. G. Venema. De kerk werd op dinsdag 20 december 1938 in gebruik genomen. De liturgie in deze dienst werd verzorgd door ds. F. K. van Evert. Ds. Venema hield de preek naar aanleiding van Genesis 28:17.

Op het eerste gezicht doet het wat vreemd aan dat ds. Venema en niet ds. Van Evert de eerste steen heeft gelegd en in de inwijdingsdienst de preek hield. Ds. Van Evert was in 1937 naar Loosduinen beroepen als predikant voor de nieuw te bouwen Bethelkerk. Hierbij moet worden bedacht dat ds. Venema al sinds 1926 in de Abdijkerk stond. Hij had de voorbereiding voor de bouw van de Bethelkerk vanaf het begin meegemaakt en was voorzitter van de kerkenraad. In 1938 en de eerstvolgende jaren zag men de Hervormde gemeente Loosduinen als één gemeente met de Abdijkerk als 'oude kerk' en de Bethelkerk als een tweede preekplaats. Voor beide kerken was er één gemeenschappelijke kerkenraad en een gemeenschappelijk college zowel van diakenen als van kerkvoogden.

In het jaar 1942 wordt een kentering zichtbaar. Op verzoek van de gemeenteleden werd in de Bethelkerk een stembureau ingericht voor het kiezen van notabelen. Dit was een college dat toezicht hield over de kerkvoogden. Vanaf mei 1942 werden in de Bethelkerk jeugddiensten gehouden en met ingang van december van dat jaar ook middagdiensten.

In mei 1944 werd besloten tot instelling van afzonderlijke wijkkerkenraden voor de Abdijkerk en de Bethelkerk. Enige tijd later werd dit besluit opgeschort vermoedelijk in verband met praktische problemen die het gevolg waren van langdurige ziekte van ds. Venema. Eerst na de oorlog zou er rond de Bethelkerk een eigen wijkgemeente ontstaan.

Financiële problemen

De bouw van de Bethelkerk leidde tot financiële tekorten die de kerkvoogdij in toenemende mate zorg gaf.

In juni 1937 vroeg het college van kerkvoogden aan de kerkenraad om de rente op een aan de kerkvoogdij verstrekte lening van f.4000- te verminderen van 4 ½ naar 3 ½ %. Daarnaast werd een vergoeding van f.200- gevraagd voor zitplaatsen. De kerkenraad wees het eerste verzoek af. Wel was men bereid de vergoeding voor zitplaatsen te brengen op f.250-.

¹ Tekst van een inleiding gehouden op zondag 21 december 2008 in de Bethelkerk te Den Haag/Loosduinen ter gelegenheid van het 70-jarig bestaan van deze kerk. In overleg met de kerkenraad werd besloten dat in deze lezing enkele hoofdpunten zouden worden besproken uit de periode van de bouw van de Bethelkerk tot het eind van de Tweede Wereldoorlog. Deze tekst kent enkele fragmenten die - in verband met de beschikbare tijd - tijdens de lezing niet zijn uitgesproken.

In de kerkvoogdijvergadering van 6 september 1938 wordt melding gemaakt van zware zorgen. De kosten voor de kerkbouw vielen tegen en de gemeente werkte slecht mee. In juni 1939 kon f.2000 tegen 4% en een aflossing van f.400 per jaar van een gemeentelid worden geleend. Toen de architect in oktober van dat jaar vroeg zijn laatste termijn van f. 2600 te betalen vroeg de kerkvoogdij hem nog even geduld te hebben.

Januari 1940 deelde de kerkvoogdij aan de kerkenraad mee dat er een tekort bestond van f.7000-. Men kon f.5000 lenen van de Boerenleenbank, als de diaconie borg wilde zijn. De diaconie was hiertoe bereid maar het classicaal bestuur weigerde voor deze handeling toestemming te geven.

Hun bezwaar richtte zich vooral op het bestaan van enkele fondsen voor bijzondere doeleinden. De kerkvoogdij was van oordeel dat zij hierdoor haar greep verloor op de besteding van de binnenkomende gelden en dat de inkomsten te veel over diverse doelen werden verdeeld. Tussen 1938 en 1940 ontstond vooral irritatie bij de kerkvoogden over het Orgelfonds.

Orgel

In mei 1938 was op initiatief van ds. Van Evert een Orgelfonds opgericht voor de financiering van een orgel in de Bethelkerk. Bij het in gebruik nemen van deze kerk op 20 december 1938 konden het hoofdklavier en het pedaal van het orgel al worden gebruikt. In mei 1943 werd het orgel aan de kerkvoogdij overgedragen. De gemeente had in nog geen vijf jaar f.8000 voor dit orgel bijeengebracht.

Dit mooie resultaat was echter niet zonder interne spanningen binnen de kerkenraad tot stand gekomen. De kerkvoogdij had van begin af aan bedenkingen tegen het Orgelfonds. Men had zich niet tegen oprichting van dit fonds verzet maar gewaarschuwd er niet de gemeenteleden voor af te lopen omdat men vreesde dat dit een negatief effect zou hebben op de geldinzameling voor de in aanbouw zijnde Bethelkerk. In juli 1938 deelde ds. Van Evert mee dat hij door middel van een lening f.3000 beschikbaar had en de Orgelcommissie tot de aanschaf van een orgel wilde overgaan. De kerkenraad besloot de derde collecte in wijk B (Bethelkerk) voorlopig in het Orgelfonds te storten. De voorzitter van de kerkvoogdij, de heer L. Miskotte, tekende echter hier tegen bezwaar aan. Hij wees er op dat de kerkvoogden een tekort hadden van f.10.000, inclusief het orgel. Hij achtte de aanschaf van een orgel niet verantwoord. Wanneer het bestuur van het Orgelfonds hier toch toe overging was dit buiten de kerkvoogdij om. De Orgelcommissie wenste de aanschaf van het orgel echter door te zetten.

Als gevolg hiervan begonnen vanaf het najaar van 1938 de spanningen tussen ds. Van Evert en Miskotte steeds verder op te lopen.

In december weigerde de kerkvoogdij een verzoek van het Orgelfonds om geld beschikbaar te stellen voor de verlichting, de ventilatoren en de speeltafel van het te plaatsen orgel.

Een maand later beklagde ds. Van Evert zich over kritiek van de kerkvoogden op de organist. Hij wees er op dat niet de organist maar hij de stuwende kracht achter de orgelbouw was geweest. De kerkvoogden antwoordden dat niet ds. Van Evert maar de Orgelcommissie als geheel het orgel had laten bouwen. De organist handelde volgens hen te veel naar eigen goedvinden en respecteerde de juiste verhouding tot de kerkvoogden niet.

Er werd een nadere afspraak gemaakt over de derde collecte in de Bethelkerk. Deze collecte werd aan het Orgelfonds afgestaan tot een maximum f.500 per jaar. Hogere bedragen zouden aan de kerkvoogdij toevallen. Als de opbrengst beneden de f.500 bleef zou de kerkvoogdij het verschil niet bijpassen.

Oktober 1939 deelde Miskotte in het college van kerkvoogden mee dat hij wilde aftreden. Ds. Van Evert had hem in de kerkenraad verweten dat hij het bestuur van het Orgelfonds had misleid. Hij zei voorts dat hij zich onheus behandeld voelde en dat hij leed onder deze situatie. Op verzoek van enkele collega-kerkvoogden kwam Miskotte enkele weken later terug op zijn voornemen om af te treden. Januari 1940 ontstond echter tijdens een kerkenraadsvergadering een heftige botsing tussen de kerkvoogden en ds. Van Evert.

Een delegatie van kerkvoogden - waar Miskotte geen deel van uit maakte - gaf in de kerkenraad een toelichting op de financiële problemen. Ook meenden zij dat de door ds. Van Evert afgegeven bedragen van giften, die hij tijdens huisbezoeken had ontvangen, niet klopten met de verantwoording van deze gelden in het kerkblad. De kerkvoogden vroegen een commissie in te stellen om dit nader te onderzoeken. Gevraagd om een reactie antwoordde ds. Van Evert dat hij met mensen die alleen maar wantrouwen hebben niet kon praten.

Nadat de kerkvoogden de kerkenraadsvergadering hadden verlaten deelde ds. Van Evert mee dat hij ontvangen bedragen had afgedragen aan de kerkvoogdelijke doeleinden waarvoor zij bestemd waren. De kerkvoogden waren van mening dat hij deze verdeling aan hen had moeten overlaten. De kerkenraad beschouwde deze kwestie hiermee als afgedaan.

Ik teken hierbij aan dat de kritiek van de kerkvoogden in deze maanden niet alleen op ds. Van Evert was gericht. In de zomer van 1939 deelden zij aan het college van notabelen mee hun taken aan hen te zullen overdragen als de wantrouwende houding van enkele notabelen ten opzichte van de kerkvoogden bleef bestaan.

Blijkens het schriftelijk antwoord hadden de notabelen hoofd voor hoofd uitgesproken geen wantrouwen in de kerkvoogden te hebben. Twee leden waren afwezig. Het college van kerkvoogden antwoordde dat zij bereid waren aan te nemen dat geen van de notabelen hun gemeenschappelijk werk voor de kerk wilde bemoeilijken door min of meer pijnlijke kritiek, vooral niet ter plaatse waar dit niet behoort, en dat men te allen tijde bereid was inlichtingen over kerkvoogdelijke zaken te verstrekken.

De relatie van de kerkvoogdij tot ds. Van Evert als voorzitter van het Orgelfonds bleef echter delicaat. In de vergadering van 7 maart 1940 las Miskotte het concept-antwoord voor op een brief van een gemeentelid die had gevraagd of men bij de kerkbouw niet omzichtiger te werk had moeten gaan. Miskotte bracht in dit antwoord onder meer de positie van het Orgelfonds ter sprake. Dit was voor ds. Van Evert aanleiding om uit protest de vergadering te verlaten.

De ernst van de financiële situatie werd inmiddels wel erkend. In oktober 1940 verscheen een brief aan alle gemeenteleden die was ondertekend door de kerkenraad, de kerkvoogden en de notabelen. In deze brief werd beklemtoond dat er een punt was bereikt waarop moest worden gezegd: Zo gaat het niet langer! De lopende schulden die dringend moesten worden afgelost bedroegen f.4000-. Daarnaast kwam men voor de jaarlijks terugkerende uitgaven f.1500- te kort. Er werd een dringend beroep op de gemeenteleden gedaan om te helpen dit tekort weg te werken. In de brief werd gezegd: 'Het betreft hier niet maar een gewoon verzoek om een bijdrage. Het gaat hier voor onze kerk zakelijk gesproken om te zijn of niet te zijn. Deze actie had medio 1941 een bedrag van f.2478,95 opgebracht.

De ergste stormen tussen de kerkvoogdij en de Orgelcommissie leken geluwd. In het voorjaar van 1942 kwam het echter opnieuw tot een confrontatie. Aanleiding was nu de financiering van het godsdienstonderwijs op de openbare lagere school in Loosduinen. De kerkenraad verzocht de kerkvoogdij voor dit onderwijs f.200 beschikbaar te stellen. In afwachting van een beslissing van de kerkvoogdij werd besloten één maal per twee maanden de vierde collecte, die bestemd was voor het Orgelfonds, beschikbaar te stellen voor deze godsdienstlessen. De kerkvoogden deelden mee niet aan dit verzoek te kunnen voldoen. Nader overleg tussen een delegatie uit de kerkenraad, de kerkvoogdij en het Orgelfonds leverde geen resultaat op. Op 11 maart 1942 hakte ds. Venema als voorzitter van de kerkenraad de knoop door. Hij meende dat de afdracht van de vierde collecte per twee maanden moest worden gehandhaafd omdat een andere oplossing niet mogelijk was gebleken. Bovendien was eerder meegedeeld dat de financiële positie van het Orgelfonds niet ongunstig was. Ds. Van Evert legde zich hierbij neer. Wel tekende hij aan dat het een daad van goede samenwerking en goede wil van de kerkvoogden zou zijn geweest om althans drie van de zes betrokken collecten voor haar rekening te nemen.

Een jaar later - mei 1943 - kon het orgel - geheel afbetaald - aan de kerkvoogdij worden overgedragen. In de convocatie aan de gemeente deelde de secretaris van de Orgelcommissie mee dat dit zonder enige feestelijkheid zou gebeuren. De voorgeschiedenis overziende moeten we vaststellen dat er weinig reden tot feestelijkheid was. Maar de directe aanleiding was veel ernstiger. Ds. Van Evert was op 31 januari in Duitse gevangenschap overleden.

Ds. F.K. van Evert

Frederik Karel (Frits) van Evert (1903-1943) was predikant in Hellevoetsluis toen hij een beroep aan nam naar de Hervormde gemeente Loosduinen. Hij deed op 27 juni 1937 zijn intrede.

Tijdens de procedure die leidde tot een beroep op ds. Van Evert deed zich een vermeldenswaardige ontwikkeling voor. Een predikant die eerder voor een beroep naar de in aanbouw zijnde Bethelkerk had bedankt wendde zich enige tijd later tot de kerkenraad. Hij deelde mee dat zijn aanvankelijke bedenkingen tegen dit beroep waren vervallen en dat hij alsnog graag naar Loosduinen wilde komen. Dit was echter krachtens de toen binnen de Hervormde Kerk geldende reglementen niet mogelijk. Het vigerend reglement op de vacatures bepaalde in artikel 53 dat iemand die voor een op hem uitgebracht beroep had bedankt bij elke volgende keuze in dezelfde vacature was uitgesloten. De kerkenraad bedacht een kunstgreep. Aan ds. Venema, predikant in de Abdijkerk, werd gevraagd een beroep naar de Bethelkerk aan te nemen. De betrokken predikant kon dan worden gevraagd om de vrijgekomen predikantsplaats in de Abdijkerk aan te nemen. Vervolgens zouden ds. Venema en de nieuw benoemde predikant in de Abdijkerk kunnen ruilen. De classis ging met deze procedure akkoord. Vervolgens zond zij de kerkenraad van Loosduinen een dermate groot aantal formulieren en verklaringen ter ondertekening dat de kerkenraad besloot deze procedure niet te volgen. Hierna werd met succes een beroep uitgebracht op ds. Van Evert.

In de jonge gemeente rond de Bethelkerk ontplooidde hij een grote activiteit. Kort na zijn komst werd in juli 1937 de Vereniging van Jong Hervormden opgericht. Onder zijn leiding kwam deze vereniging tot grote bloei. Ook nam hij het initiatief tot het houden van jeugddiensten.

In mei 1942 steunde ds. Van Evert een verzoek van de wijkvereniging Bethel om drie bijzondere diensten in de Bethelkerk te mogen houden op zondagavond. Op deze avonden zouden de volgende onderwerpen aan de orde komen: 'De nood der zending' met als spreker dr. K.J. Brouwer, directeur van het zendingshuis in Oegstgeest; 'De nood van het gezin' en 'De nood der jeugd' In de wintermaanden waren inmiddels al twee bijzondere diensten gehouden. Als gevolg van abnormale weersomstandigheden konden deze avonden niet worden voortgezet omdat het niet mogelijk was de vergaderruimte voldoende te verwarmen. Vanuit de kerkenraad werd gevraagd of deze bijzondere diensten de gewone kerkdiensten niet in de verdrukking zouden brengen. Ds. Van Evert pleitte sterk voor de bijzondere diensten. In de nood van deze tijd moest men naar zijn mening niet al te krampachtig willen vasthouden aan de zuiver kerkelijke diensten. Het voorstel werd met algemene stemmen aangenomen.

Doopgetuigen

In de kerkenraad schuwde hij niet waar hij dit nodig achtte zijn mening naar voren te brengen. Een goed voorbeeld vormt de gedachtewisseling die op 1 oktober 1941 in de kerkenraad plaats had naar aanleiding van een vraag van ds. Venema over het optreden van doopgetuigen. Dit betreft een echtpaar dat belijgend lid van de kerk is en dat optreedt als getuige bij de doop van een kind waarvan de ouders geen belijdenis hebben gedaan. Centraal stond hierbij welke betekenis moest worden gegeven aan het antwoord van ouders die geen belijdenis hadden gedaan op de vragen die hen bij de doop werden gesteld.

Ds. Van Evert was van oordeel dat getuigen niet konden beloven het kind van een ander op te voeden. Hij beklemtoonde dat het bij de doop niet gaat om de belijdenis maar om de daad Gods. De nadruk ligt op wat God doet en niet op wat ouders of getuigen bij de doop zeggen.

In de kerkenraadsvergadering van 12 november 1941 deelde ds. Venema mee dat hij had nagedacht en dit onderwerp had besproken in de vergadering van de Ring Voorburg. Afgezien van het feit dat slechts één kerkenraad (Leidschendam) doopgetuigen vroeg, was hij tot de conclusie gekomen dat door doopgetuigen toch te veel de verantwoordelijkheid aan de ouders ontnomen wordt. Hoewel hij nog niet helemaal klaar was met de vraag hoe het moet met 'ja zeggen' als niet lidmaat der kerk stelde hij voor het eisen van doopgetuigen achterwege te laten.

Invloed van de bezetting

Een enkele keer wordt in deze periode de doorwerking van de bezetting in het overleg binnen de kerkenraad zichtbaar.

Op 2 april 1941 werd, naar aanleiding van de huidige omstandigheden, de vraag onder ogen gezien of het toelaatbaar is in politiek uniform aan het avondmaal te komen. Na een uitvoerige bespreking werd geen besluit genomen. Wel werden de predikanten gemachtigd om 'naar de ingeving van het ogenblik' te handelen. Het is niet bekend of een geval als hier genoemd zich heeft voor gedaan. Wel wordt er in dezelfde vergadering op gewezen dat een lid van de Commissie voor de Eredienst in de Bethelkerk deze functie uitoefende met het insigne op van een politieke partij. De kerkenraad besloot hem te vragen dit na te laten.

Een maand later stond de houding van ds. Van Evert centraal. Een gemeentelid had hem in een brief verweten dat hij diens houding tegenover politiek andersdenkenden niet in overeenstemming achtte met het ambt van predikant. Ds. Van Evert las zijn antwoordbrief in de kerkenraad voor. Deze reageerde voorzichtig. Men achtte het antwoord in overeenstemming met de gevoerde gedachtewisseling maar meende dat het hier een persoonlijk antwoord betrof. Ds. Venema deelde mee dat hij advies zou vragen aan de synode omdat hij meende dat dergelijke gevallen in de tegenwoordige tijdsomstandigheden meer voor kwamen.²

Uit dit verslag blijkt dat ds. Van Evert tegenover het nationaal-socialisme duidelijk stelling nam. In het herdenkingsboekje over de Bethelkerk dat in 1988 verscheen, wijst de oud-scriba Van den Brand er op dat ds. Van Evert in woord en daad tegen de overweldiger in verzet kwam onder meer door hulp aan Joodse onderduikers.

Op 22 augustus 1942 werd hij gevangen gezet. Op 2 september kwam de kerkenraad voor het eerst zonder ds. Van Evert bijeen. In het licht van de geschiedenis geeft het een vreemd gevoel om te lezen dat in deze vergadering ook werd meegedeeld dat de heer Miskotte als kerkvoogd heeft bedankt in verband met verhuizing naar elders.

Ds. Van Evert kwam in het kamp Amersfoort en werd begin 1943 overgebracht naar Vught. Hij was inmiddels sterk verzwakt door zwaar werk, slechte hygiënische omstandigheden en kou. Frits van Evert overleed op 31 januari 1943. De gemeente herdacht hem tijdens een dienst in de Bethelkerk op 14 februari 1943. Het In Memoriam dat in deze dienst werd uitgesproken is opgenomen in het notulenboek. Ds. Van Evert werd gewaardeerd om zijn 'eenvoudige, door kinderlijk geloof gedragen prediking' en geprezen als 'een trouw bezoeker van zieken en allen die door de moeilijkheden van deze tijd zijn getroffen'

Het overlijden van ds. Van Evert in Duitse gevangenschap is een van de meest tragische momenten uit de geschiedenis van de Bethelkerk in oorlogstijd. In de notulen van de kerkenraad zijn verder weinig andere schokkende gebeurtenissen vermeld. Wel moet in dit kader nog worden opgemerkt dat in de meidagen van 1940 de oudste zoon van ds. Venema sneuvelde in de omgeving van Rotterdam. Januari 1941 werden de bewoners van de in Loosduinen gelegen psychiatrische inrichtingen Bloemendaal en Rosenberg overgeplaatst naar Zuid Laren en Wolfheze. Inwoners van het Hervormd rusthuis werden naar Voorburg verplaatst. Deze tehuizen werden gebruikt voor opvang van evacués die hun woning elders in Den Haag hadden moeten verlaten in verband met de aanleg van de Atlantikwal. Tot het personeel van Bloemendaal dat mee ging naar het Noorden behoorde de waarnemend scriba van de kerkenraad D. van den Brand. Hij bleef tot de zomer van 1944 de vergaderingen bezoeken.

Ds. A.F.N. Lekkerker

Ds. Van Evert werd als predikant van de Bethelkerkgemeente opgevolgd door ds. A.F.N. Lekkerkerker. Arie Frederik Nelis Lekkerkerker (1913-1972) was predikant in Noordlaren toen hij een beroep naar Loosduinen aan nam. Hij deed zijn intrede in de Bethelkerk op 2 januari 1944. In 1948 vertrok hij als

² In de notulen van de kerkenraad wordt voorts op 19 oktober 1944 melding gemaakt van bezwaren tegen deelname aan de belijdeniscatechisatie van een gemeentelid in verband met zijn politieke gezindheid. Op 15 december deelde ds. Lekkerkerker mee dat bij een bezoek aan het betrokken gemeentelid was gebleken dat zowel hij als zijn echtgenote al enkele jaren geleden hadden bedankt voor de NSB. In vergelijking met de gevallen genoemd in het voorgaande wordt hier voor het eerst in de notulen nadrukkelijk over de NSB gesproken.

predikant naar Utrecht. Hierna was hij van 1959 tot zijn overlijden in 1972 hoogleraar vanwege de Nederlandse Hervormde Kerk aan de Rijksuniversiteit te Groningen.

In deze beschouwing wil ik de aandacht vestigen op twee belangrijke ontwikkelingen rond de Bethelkerkgemeente waarbij ds. Lekkerkerker een belangrijke rol speelde. Dit betreft zijn actie voor sanering van de financiën van de kerkvoogdij en zijn optreden in de discussie over de relatie met de Vrijzinnig Hervormden.

Schulddelging

In de eerste vergadering van de kerkenraad die hij bijwoonde, op 15 januari 1944, deed ds. Lekkerkerker een voorstel om de schulddelging krachtig aan te pakken. Er werd besloten de derde collecte en de maandelijkse schaalcollecte geheel voor dit doel te bestemmen. Na een half jaar werd de financiële situatie geëvalueerd. Ds. Lekkerkerker diende een collecteplan voor de schulddelging in. Tevens werd afgesproken om een aantal financieel draagkrachtige gemeenteleden die weinig in de kerk kwamen rechtstreeks te benaderen. Medio april 1945 was op deze wijze f.14.767,10 opgebracht.

Contact met Vrijzinnigen

De positie van de Vrijzinnig Hervormden vormt een interessant aspect uit de geschiedenis van de Loosduinse Hervormde gemeente. Bij de overgang naar de vrijzinnige Houtrustkerk-gemeente in 2003 verscheen in 'Betheltaal' een interessant artikel over dit onderwerp van mevrouw Mieke de Borst. Zij wees er op dat de toenadering tussen de Loosduinse Hervormde gemeente en de vrijzinnigen is begonnen in 1944. In deze bijdrage wil ik graag nader op de hier gesignaleerde ontwikkeling in gaan.³

In mijn publicatie over de Haagse Hervormde gemeente in oorlogstijd heb ik er op gewezen dat de relatie tussen 'orthodox' en 'vrijzinnig' Hervormd in deze periode uiterst gevoelig lag.⁴ Ook in Loosduinen was dit het geval.

De Loosduinse Hervormde gemeente had te maken met de vrijzinnigen bij aanvragen voor doopdiensten, huwelijksbevestiging en het waarnemen van preekbeurten.

Een goed voorbeeld van de terughoudende opstelling tegenover de vrijzinnigen geeft de volgende gebeurtenis. In mei 1941 werd op een verzoek om in de Bethelkerk een doopdienst te mogen houden met een vrijzinnig predikant als voorganger formeel gereageerd. Er werd geantwoord dat in de Bethelkerk gelegenheid was tot dopen in de door de kerkenraad uitgeschreven diensten en dat op dit specifieke verzoek principieel afwijzend moest worden beslist.

In september 1942 bood de ring van predikanten hulp aan bij de regeling van preekbeurten tijdens 'de niet vrijwillige afwezigheid' van ds. Van Evert. De kerkenraad meende dat dit aanbod niet kon worden afgewezen en aanvaardde deze hulp in dank. De vrees bestond echter dat ook vrijzinnige predikanten een preekbeurt zouden willen vervullen. Men hoopte dat zij zich vrijwillig zouden terugtrekken.

Toen een vrijzinnig predikant uit Naaldwijk een preekbeurt in de dorpskerk aannam op 30 mei 1943 werd hem verzocht hiervan af te zien. Het antwoord van de predikant is niet bekend. Een half jaar later wilde hij voor een vacaturebeurt op 12 september echter zich niet terugtrekken. In een brief aan de kerkenraad betoogde hij dat het zijn plicht was om op te treden. Hij verweet de kerkenraad dat zij niets deed aan de belangen van de vrijzinnigen in Loosduinen.

De eerste toenaderingspogingen kwamen tot stand onder invloed van de in 1944 uitgebrachte 'Doornse stellingen'. Deze stellingen waren geformuleerd door de werkgroep Gemeenteopbouw, die was ingesteld

³ Mieke de Borst, 'Vrijzinnige' geschiedenis in Loosduinen, in *Betheltaal*, 10, nr. 4 (maart) en nr. 6 (mei/juni) 2003.

⁴ Hans van Spanning, met medewerking van Annet Oosthoek, *Lotgevallen van de Haagse Hervormde gemeente in oorlogstijd 1939-1946*, 19-21 en 53

door de synode. De 'Doornse stellingen' waren bedoeld om het gesprek tussen de richtingen binnen de Hervormde Kerk op gang te brengen.⁵

In het voorjaar van 1944 had in de classis een gedachtewisseling plaats over de 'Doornse stellingen'. Naar aanleiding hiervan nodigde het bestuur van de Vrijzinnig Hervormden te Loosduinen een delegatie van de Loosduinse kerkenraad uit voor een gesprek. Dit gesprek had plaats op 12 mei 1944.

In een nabeschouwing over dit gesprek in de kerkenraad stelde Lekkerkerker voor Bijbelkringen te vormen en een wijkavond te organiseren waarop zowel een vrijzinnige als een rechtzinnige spreker de Doornse stellingen zouden toelichten.

Het voorstel voor oprichting van contactkringen werd algemeen aanvaard. De contactavond vond een aantal leden te ver gaan.

Kort hierna, op 23 juni 1944, zou in de kerkenraad een brede discussie over de relatie tot de vrijzinnigen plaats hebben. Aanleiding hiervoor vormde een verzoek om een huwelijk in de Bethelkerk te laten inzegenen door de vrijzinnig predikant De Graaf van Drempt, bij Doesburg.

De opvattingen lagen duidelijk uiteen. Een ouderling merkte op dat in de Kerk alleen Gods woord thuishoort. De vrijzinnigen brengen naar zijn mening Gods Woord niet. Hiertegenover stelde diaken Claus dat men alles wat in de Bijbel staat kan onderschrijven en toch niet in een persoonlijke God kon geloven.

Toen ds. Venema als voorzitter over dit verzoek wilde laten stemmen maakte ds. Lekkerkerker hiertegen bezwaar. Hij meende dat in deze aangelegenheid een zo groot mogelijke eenstemmigheid moest bestaan. Nu die ontbrak moet op dit verzoek afwijzend worden beschikt. De kerkenraad volgde dit voorstel.

Een maand later deelde een vertegenwoordiger van de Vrijzinnig Hervormden aan ds. Lekkerkerker mee dat men ondanks alles wat gepasseerd was graag contact wilde mits hij als voorzitter zou optreden en er niet getheologiseerd werd. Tevens werd vastgesteld dat de vrijzinnig hervormden hun standpunt niet zouden verlaten.

De kerkenraad vroeg zich af wat voor nut een dergelijk contact nog kon hebben maar meende de uitgestoken hand niet te moeten weigeren. Besloten werd dat ds. Lekkerkerker de vrijzinnigen zou voorstellen een Bijbelkring te vormen. Hierbij werd aangetekend dat men zich onvoorwaardelijk zou buigen voor Gods woord. Er was hier wederzijds sprake van een voorzichtig uitgestoken hand met een afgewend gezicht.

Kort hierna zou de discussie in de kerkenraad een hoogtepunt bereiken. Ds. Venema was hierbij afwezig. Hij had hartklachten en kon in deze periode geruime tijd zijn werkzaamheden niet uitoefenen. In 1945 zou hij met emeritaat gaan. Ds. Lekkerkerker trad in deze periode op als voorzitter van de kerkenraad.

In de vergadering van 24 juli 1944 kwam een voorstel aan de orde van de voorbereidingscommissie voor de Kerkweek. Dit was een week waarin het contact met buitenkerkelijken centraal stond. De commissie adviseerde in september drie bijeenkomsten te beleggen op zaterdagavond.⁶ Aan drie predikanten zou worden gevraagd te spreken over onderwerpen die de synode aan de orde had gesteld. Hiervoor werden genoemd: ds. K.H.E. Gravemeyer, secretaris-generaal van de synode, ds. J. Straatsma (Bethlehemkerk) en ds. W. Banning uit Naaldwijk.

Ds. Willem Banning, een vooraanstaand vertegenwoordiger van het religieus socialisme en na de oorlog bekend als directeur van 'Kerk en Wereld', zou spreken over 'Christus de bevrijder der gemeenschap'.

Tegen de vrijzinnige Banning rezen ernstige bezwaren. Een lid van de voorbereidings-commissie wees er op dat ook bij ds. Lekkerkerker grote aarzelingen bestonden. Het was hem gegaan als David, wiens hart sloeg toen hij de slapende Saul naderde. (vgl. 1 Samuel 25: 6) Hij drong er met klem bij ds. Lekkerkerker op aan om deze stem gehoor te geven en niet voort te gaan met het uitnodigen van vrijzinnigen.

⁵ De 'Doornse stellingen' zijn als bijlage gepubliceerd in: *Documenten Nederlandse Hervormde Kerk, verklaringen, kanselafkondigingen, boodschappen, herderlijke brieven en rapporten, uitgevaardigd door of namens de Generale Synode der Nederlandse Hervormde Kerk in de jaren 1945-1955, blz. 470-513.*

⁶ Uit dit voorstel blijkt dat deze kerkweek zich inmiddels over een langere periode uitstrekte.

Hierop lichtte ds. Lekkerkerker zijn standpunt uitvoerig toe. Hij typeerde Banning als sterk sociaal voelend. Banning kende Gravemeyer uit het gijzelaarskamp st. Michielsgestel en werkte graag met Gemeenteopbouw samen. Lekkerkerker achtte Banning de aangewezen persoon voor bovengenoemd onderwerp. De bestaande richtingen in de kerk moesten zijns inziens worden doorbroken. Na de oorlog zou de arbeidende bevolking volgens Lekkerkerker wellicht staan op de tweesprong tussen kerk en communisme. Banning achtte hij de man die de arbeiders naar de kerk kon trekken. We moeten, zo meende Lekkerkerker, de moed hebben om dit te wagen.

In de kerkenraad werd stemming verlangd over de vraag of de voorbereidingscommissie vrij mandaat zou krijgen. Lekkerkerker had hier bedenkingen tegen maar de stemming werd toch gehouden. De uitslag toonde de interne verdeeldheid over dit onderwerp. Vóór waren 7 ouderlingen en vijf diakenen. Tegen: 8 ouderlingen. Eén ouderling en één diaken stemden blanco. Afwezig waren 2 ouderlingen en één diaken.

Na deze bewogen discussie trad in de houding van de kerkenraad tegenover de vrijzinnigen een lichte kentering in.

In maart 1945 vroeg een a.s. echtpaar toestemming om hun huwelijk door een vrijzinnig predikant te laten bevestigen in de Bethelkerk omdat Naaldwijk of Rijswijk op dat moment moeilijk bereikbaar waren.

Dit verzoek werd toegestaan op grond van de buitengewone omstandigheden. De kerkenraad tekende hier echter nadrukkelijk bij aan dat men geen enkele verantwoordelijkheid nam voor de prediking in deze dienst en hierbij niet vertegenwoordigd zou zijn. Ook zou geen afkondiging van deze huwelijksdienst plaats hebben. Nadrukkelijk werd bovendien nog aangetekend dat in deze toestemming geen precedent mocht worden gezien voor meerdere soortgelijke verzoeken. Er was hier sprake van een zeer geclausuleerde toestemming maar er was wel een belangrijk keerpunt genomen.

Diaconie

Tot mijn spijt kan ik slechts op beknopte wijze aandacht besteden aan het werk van de diaconie. Er zijn over de hier besproken periode geen notulen aangetroffen. Dit neemt niet weg dat dankzij de notulen van de kerkenraad wel enkele belangrijke aspecten kunnen worden genoemd.

Hervormd rusthuis

Een regelmatig terugkerend thema wordt gevormd door het Hervormd rusthuis. Dit bevond zich vlak bij de Abdijkerk op de plaats waar nu het Kantoor voor Kerkelijke Administratie (KKA) is gevestigd. Er kwamen met name aangelegenheden betreffende het begeleidend personeel en aanvragen voor een plaats in het huis aan de orde. In juni 1937 werd besloten het rusthuis van radioaansluiting te voorzien en ook de afzonderlijke kamers hierop aan te sluiten.

Medio 1942 werd overwogen een andere bestuursvorm voor de relatie tussen de diaconie en het rusthuis te kiezen. Dit vormde de aanleiding voor een ingrijpende wijziging van het reglement voor de diaconie. Een eerste versie kwam op 6 januari 1943 in de kerkenraad aan de orde. Januari 1945 kon een ontwerp aan het classicaal bestuur worden aangeboden.

Aanstelling gemeentezuster

Als gevolg van de bezetting vroeg de sociale zorg voor gezinnen die door oorlogsomstandigheden in bijzonder moeilijke omstandigheden waren geraakt de aandacht. Dit betrof met name gezinnen waarvan de vader afwezig was door krijgsgevangenschap of gedwongen tewerkstelling in Duitsland. Voor deze zorg werd in 1944 een gemeentezuster - tegenwoordig maatschappelijk werkster genoemd - aangesteld.

Interkerkelijk Noodcomité

In de winter van 1944/45 werd een groot deel van de diaconale arbeid bepaald door de deelname aan het Interkerkelijk Noodcomité. Dit Comité waarin de Rooms-katholieke Kerk, de Gereformeerde Kerken en de

Hervormde Kerk samenwerkten, zorgde onder meer voor kleding warme maaltijden en de uitzending van kinderen naar het platteland. Hier was de voedselsituatie minder schrijnend dan in de Randstad.

Ik wil niet onvermeld laten dat dit werk in de kerkenraad tot een incident heeft geleid. In april 1944 stelde het Haagse Interkerkelijk Bureau (IKB) voor om een wijk te vormen lopend van de Walnootstraat naar de Laan van Eik en Duinen. Men vroeg ds. Lekkerkerker om namens het IKB in deze wijk als voorzitter op te treden. Daarmee begaf het Haagse IKB zich op een deel van de wijk van Hervormd Loosduinen. Het Loosduinse Noodcomité ging op grond van enkele praktische voordelen in beginsel hiermee akkoord voor de hulp aan kinderen en hongeroedeem- patiënten. De Loosduinse kerkenraad volgde dit voorstel tandenknarsend. Men betreurde de annexatiegeest die van het Haagse IKB uitging en wees er op dat het Loosduinse Noodcomité al bezig was voordat men in Den Haag met dit werk begon.

Dit gevoel van onbehagen kan niet helemaal als oud zeer over de gemeentelijke samenvoeging met Den Haag die in 1920 plaats had worden afgedaan. Het krijgt iets meer dimensie als we bedenken dat de Loosduinse Hervormde diaconie voor het werk van het Noodcomité het voor die tijd zeer hoge bedrag van f.50.000 beschikbaar stelde.

Er zijn aanwijzingen in de notulen, onder meer een mededeling over een ontvangen bedankbrief van de Vrijgemaakt Gereformeerden, die het zeer waarschijnlijk maken dat ds. Lekkerkerker een bemiddelende rol heeft gespeeld in de zorg van het Interkerkelijk Noodcomité voor kinderen van wie de ouders met de vrijmaking waren meegegaan. Deze breuk binnen de Gereformeerde Kerk had in de winter van 1944 plaats. Nader onderzoek is noodzakelijk om dit met zekerheid te kunnen zeggen. Wel staat vast dat, eveneens door tussenkomst van ds. Lekkerkerker, de kerkenraad op 4 september 1944 instemde met het verhuren van een zaal in de Bethelkerk aan de Bezwaarden binnen de Gereformeerde Kerk, gedurende één avond per week, om die te mogen gebruiken voor de uiteenzetting van hun standpunt.

Hongerwinter

Een enkele maal kunnen we in de notulen kennis nemen van de problemen uit de Hongerwinter.

Op 2 november 1944 had het slot van de vergadering in volslagen duisternis plaats had omdat de kaarsen waren opgebrand en elektriciteit ontbrak

In deze vergadering wordt voorts opgemerkt dat het rusthuis in Voorburg, waar de bewoners van het Hervormd rusthuis waren geplaatst, in de kou zat. Het hoofd had met een invalidenwagen lopend vanuit Voorburg brandstof gehaald in Loosduinen.

Op 27 april 1945 werd aan de kerkenraad gelegenheid gegeven de pap te proeven die door het Noodcomité wekelijks aan de kinderen werd verstrekt. In de notulen wordt vermeld dat na afloop van de vergadering de consistoriekamer was veranderd in een proeflokaal.

De kerkenraadsvergadering van 19 februari 1945 werd voortijdig afgebroken om de kinderen uit te zwaaien die naar het Noorden gingen.

Op zoek naar een slot van mijn verhaal binnen de periode die ik wilde behandelen viel mijn oog op de 'Hervormde Kerkbode voor Loosduinen' van 6 juli 1945. Met een opvallend grote kop wordt hierin gemeld: 'Welkom aan onze kinderen uit het Noorden'. In dit artikel deelt ds. Lekkerkerker mee dat door het Interkerkelijk Noodcomité in totaal 500 kinderen uit Loosduinen naar het Noorden zijn uitgezonden. Juni 1945 waren allen behouden terug gekeerd.

Dit leek mij een goed moment om mijn verhaal over de eerste jaren van de Bethelkerk af te ronden.

Den Haag, 21 december 2008

Hans van Spanning⁷

⁷ Hans van Spanning, de auteur van dit artikel, is secretaris van het College van Kerkrentmeesters van de Protestantse Gemeente te 's-Gravenhage.

¹.